

APOSTOLI PAULI OMNIA ET SINGULA
PRÓBA SYNTEZY DZIEŁA ŚW. PAWŁA

Ks. Andrzej Oczachowski
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin – Zielona Góra

Teologia Pawła – jej charakter i źródła

Listy św. Pawła (i częściowo Księga Dziejów Apostolskich) stanowią podstawę do poznania jego teologii. Celem Listów nie była prezentacja koncepcji teologicznych – jak zauważa J. Gnilka; były one sposobem na komunikację z Kościołami lokalnymi, zatem mają charakter okolicznościowy¹. Jedynie może List do Rzymian jest traktatem teologicznym (pozostając w gatunku literackim jako list). Niewątpliwie na myśl teologiczną Pawła miało wpływ jego żydowskie pochodzenie. Sam jednak radykalizm chrześcijańskiej postawy, jaką prezentował w swoim życiu, wynikał z duchowej przemiany, która się dokonała na skutek doświadczenia damasceńskiego. Obok tych dwóch wektorów kształtujących jego teologię należy postawić trzeci – tradycję chrześcijańską (apostolską). O niej to mówi najpełniej w 1Kor, w związku z przypominaną tradycją eucharystyczną: *Przekazałem wam na początku to, co przejąłem* (1Kor 15,3). Jest ona najważniejsza (przekazana na początku) i jest pochodzenia apostołskiego. „Razem z Apostołami uważa siebie za – równego im – twórcę tradycji. Jedyna ich przewaga to wyprzedzenie w czasie. Dlatego umieszcza siebie na

¹ J. Gnilka, *Paweł z Tarsu. Apostoł i świadek*, tłum. W. Szymona, Kraków 2001, s. 253–254.

liście świadków zmartwychwstania i twórców tradycji apostołskiej na końcu, bo tak nakazuje następstwo w czasie”² W związku z przekazem tajemnicy Eucharystii zwraca się uwagę na to, że Paweł czerpie „wiedzę” o sprawach Bożych bardziej i przede wszystkim z tradycji Kościoła niż z „prywatnych objawień” (takie też się zdarzały Pawłowi według tekstu 2Kor 12,2-4). Jak zauważa J. Gnilka, dawniejsi egzegeci przyjmowali raczej taką nadprzyrodzoną ingerencję: to wywyższony *Kyrios* miał bezpośrednio pouczać Pawła. Dziś jednak odchodzi się od takiej interpretacji i mówi się raczej o wpływie tradycji (apostołskiej), która sięga do historycznego (ziemskiego) Jezusa³

Kiedy natomiast myślimy o wpływie tradycji żydowskiej (skrypturystycznej) na formowanie myśli teologicznej Pawła, to powiemy, że teksty o powołaniu proroków (*Powolał Mnie Pan już z łona mej matki, od jej wnętrzości wspomniał moje imię*, Iz 49,1; *Zanim ukształtowałem cię w łonie matki, znałem cię, nim przyszedłeś na świat*, Jer 1,5) odkryły przed nim samym tajemnicę powołania: z wroga Jezusa na Jego wielkiego apostoła. W tym „przeznaczeniu” już od łona matki widział sens przekonywania, że jest prawdziwym apostołem Jezusa. W posługiwaniu się Biblią hebrajską Paweł nie używał oczywiście metody historyczno-krytycznej. Wydarzenia historyczne przyjmował takimi, jak są zapisane, uważając, że mają one sens chrystocentryczny; bez odniesienia do Chrystusa tracą swoje zasadnicze znaczenie.

Metoda odkrycia *omnia et singula* w *Corpus Paulinum*

Zaproponowany zwrot *omnia et singula* oznacza spojrzenie syntetyczne i analityczne na tekst Listów Pawłowych. Synteza (*omnia*) w niniejszym opracowaniu będzie próbą ogarnięcia całego *Corpus Paulinum* przez proste odniesienie się do nagłówków w tekście Biblii, które zostały przez autorów (redaktorów) sporządzone dla łatwiejszego rozeznania się w wielości tematów poruszanych przez Pawła.

² Tamże, s. 266.

³ Por. tamże.

Synteza teologii św. Pawła w wybranych opracowaniach

W popularnych opracowaniach egzegetyczno-teologicznych znajdziemy następujące propozycje tematów (ujęć teologii św. Pawła)⁴:

- A. Hugolin Langkammer – *Teologia św. Pawła*⁵:
- Bóg u podstaw dzieła zbawczego w Jezusie Chrystusie (*ex Deo*)
 - Realizacja Bożego dzieła zbawczego w Jezusie Chrystusie (*per Christum*)
 - Kontynuacja Bożego dzieła zbawczego w Kościele przez Ducha Świętego (*ad Deum*)
- B. Antoni Paciorek – *Paweł Apostoł – Pisma*⁶:
- Jedynie przez Jezusa Chrystusa...
 - Zbawienie pełne i ostateczne
 - Bóg objawiający się w Jezusie Chrystusie
 - Zbawienie dla Żydów i pogan
 - Droga do pełnego i ostatecznego zbawienia
- C. Joachim Gnilka – *Paweł z Tarsu*⁷:
- Bóg. Początek i Cel – teo-logia
 - Kosmologia
 - Antropologia
 - Człowiek w okowach zła
 - Głoszenie Chrystusa
 - Człowiek zbawiony
 - Kościół.

Różnorodność ujęć pokazuje, jak bogata jest teologia św. Pawła i jak odmiennie można ją układać. Pozostawiając te propozycje, dokonamy innej syntezy, a mianowicie na podstawie nazw pojedynczych części tekstu, czyli akapitów tematycznych. Zanim to się stanie, przedstawmy jeszcze inną metodę badawczą.

⁴ Trzy opracowania podano w kolejności lat wydania, poczynając od starszych. Do spisu nie wciągnięto opracowania Waldemara Rakocego, *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism* (Częstochowa 2003) ze względu na historyzujący charakter tej monografii.

⁵ H. Langkammer, *Teologia św. Pawła*, w: F. Gryglewicz (red.), *Teologia Nowego Testamentu*, t. II, Lublin 1992.

⁶ A. Paciorek, *Paweł Apostoł – Pisma*, cz. II, Tarnów 1997.

⁷ J. Gnilka, dz. cyt.

Metoda statystyczna

Teksty biblijne poddaje się także badaniom za pomocą metody analizy leksykalno-statystycznej. Taką metodą w obrębie Listów Pawłowych badacze posługują się, między innymi, w celu potwierdzenia lub zaprzeczenia tezy, że Listy pasterskie (1Tm; 2Tm; Tt) wyszły spod pióra Apostoła. Jak wykazują sceptycy analiz statystycznych, nie jest to metoda pozbawiona wad. Założenia ogólne tej metody badań lingwistycznych zakładają obszerny materiał badawczy (według angielskiego specjalisty w dziedzinie statystyki, G.D. Yule'a, potrzebne jest ok. 10 tys. słów do stworzenia bazy badawczej, a Listy Pawła zawierają ok. 2600 terminów, najdłuższy zaś List – do Rzymian – ma ok. 7100 słów)⁸

Analiza statystyczna w obrębie słownictwa występującego w trzynastu Listach św. Pawła uwidacznia jej zalety, ale także niedobory, wynikające ze zbyt małej bazy badawczej. Poniżej zostanie przedstawiona próbka takiej analizy dla oceny jej przydatności w badaniach teologicznych w obrębie *Corpus Paulinum*.

Potwierdzenie, przy pomocy statystyki, intuicji teologicznej

Ogólna znajomość problematyki Pawłowej każe zapytać, czy to, co uchodzi za wiodące tematy teologiczne, znajduje potwierdzenie w danych statystycznych.

Tematyka „usprawiedliwienia” jest jak najbardziej Pawłowa. Układ statystyczny zwrotów tworzących tę tematykę przedstawia tabela 1.

Tabela 1*

Termin		Liczba w CP/NT	Procent	Najwięcej w:
usprawiedliwiać	dikaiow	27/39	69	Rz – 15, Ga – 6
sprawiedliwość	dikaiosunh	58/92	63	Rz – 29, Ga – 4
niesprawiedliwość	adikia	12/25	48	Rz – 6
sprawiedliwy	dikaioj	21/85	25	Rz – 7

* W tej i kolejnych tabelach zastosowano następujące skróty: CP – Corpus Paulinum, NT – Nowy Testament. Kolumna „liczba w CP/NT” oznacza stosunek liczby powtórzeń danego terminu w Corpus Paulinum i w Nowym Testamencie. W następnej kolumnie stosunek ten wyrażono „procentowo”

⁸ Za J. Gnilka, dz. cyt., s. 350n.

We wszystkich statystykach terminy „usprawiedliwiać” i „sprawiedliwość” są najbardziej liczebne dla Listu do Rzymian – chodzi tu o proporcję liczby terminów do liczby wyrazów w Księdze i w całym Nowym Testamencie. Zatem otrzymujemy potwierdzenie, że temat usprawiedliwienia stanowi główny problem teologiczny dla Pawła.

Brak potwierdzenia statystycznego

Inne badania statystyczne wykażą przeciwny wniosek, że ważne tematy teologiczne dla Pawła nie znajdują potwierdzenia w stosunkowo dużej liczbie zdań z określonym terminem w *Corpus Paulinum*. Do przykładów można zaliczyć terminy w tabeli 2.

Tabela 2

Termin		Liczba w CP/NT	Procent	Najwięcej w:
zmartwychwstanie	anastasij	8/42	19	1 Kor – 4
ale: wskreszenie	egeirw ek nekrwn	26/54	48	1 Kor – 12
krzyżować (ukrzyżować)	staurow	9/46	18	1 Kor – 4
krzyż	stauroj	10/27	37	Ga – 3
Duch (Święty)	pneuma	146/379	38	1 Kor – 40
starszy	presbuteroj	5/66	0,8	
ale: biskup	episkopoj	3/5	60	

Ostatnie terminy – tytuły „hierarchii” – *presbyteros* i *episkopos* są statystycznie bardzo zróżnicowane. Pierwszy występuje często w NT w znaczeniu „starszych Izraela”, a na opisanie hierarchii Kościoła u Pawła raptem 5 razy. Natomiast drugi wystąpi tylko 5 razy w NT, z czego 3 razy u Pawła.

Paweł a inni pisarze nowotestamentalni

Ze statystyki wynikać mogą także i takie wnioski, jak Paweł posługiwał się pewnymi pojęciami w porównaniu z innymi pisarzami nowotestamentalnymi. Pokażemy to w tabeli 3 na przykładzie imion starotestamentalnych.

Tabela 3

Termin	CP/NT	Procent
Adam	7/9	78
Mojżesz	10/80	13
Dawid	4/59	6
Eliasz	1/29	3

Porównajmy dwa pierwsze terminy. Temat Mojżesza, jak widać, podlegał częściej relekturze w piśmiennictwie nowotestamentalnym, Adama – rzadszej, lecz samo zainteresowanie Pawła Adamem i Mojżeszem jest porównywalne (7 i 10 razy), choć na tle epoki lepiej wypada podjęty przez niego temat Adama. Inaczej jest z tematem króla Dawida i proroka Eliasza – to wątki dość częste w pismach NT, zważywszy na ogólną liczbę ok. 350 cytatów ze ST w NT. Sam Paweł interesuje się nimi bardzo rzadko.

Związki frazeologiczne – terminy techniczne

Paweł tworzy ważne związki frazeologiczne, które weszły na stałe do teologii jako terminy techniczne, na przykład:

- dawny człowiek / nowy człowiek (palaioj anqrwpoj kainoj anqrwpoj; 3 razy / 2 razy);
- nowe stworzenie (kainh ktisij; dwukrotnie);
- mądrość Boża (sofia tou qeou qeou sofian; 7 razy głównie w 1 Kor);
- świątynia Boga, świątynia Ducha (człowiek, jego ciało jest świątynią; dwukrotnie w 1 Kor);
- służyć grzechowi (douleuein th amartia; dwukrotnie w Rz).

Wnioski końcowe (co do metody, z aplikacją do Pawła)

Statystyka, jako jedna z metod badawczych Biblii, także może zaproponować tematykę badań. Gdy odkryje się, jakie terminy pojawiają się z dużą częstotliwością w określonej (i badanej) Księdze (zbiorniku Ksiąg), wówczas można je potraktować jako wątki teologiczne i poddać analizie egzegetyczno-teologicznej.

W Nowym Testamencie jest 7941 wersetów i 138 020 wyrazów, z czego odpowiednio: 2031 i 32 408 przypada na *Corpus Paulinum*, co stanowi odpo-

wiednio 26 i 24 procent całości. Można przyjąć, że te terminy, które znacznie przekraczają 25 procent występowania w Listach Pawłowych, stały się dla św. Pawła ważnymi terminami, a przy występowaniu szczególnie często w jakimś Liście mogą tworzyć ważny temat danego Listu. Wybrane terminy z badań statystycznych prezentuje tabela 4.

Tabela 4

Termin		Liczba w CP/NT	Procent	Najwięcej w:
chlubić się, być dumnym	kaucaomai	35/37	95	2 Kor – 20
chluba, powód do chłuby	kauchma	10/11	91	2 Kor – 6
	kauchsij	10/11	91	
dar	carisma	16/17	94	1 Kor – 7, Rz – 6
nadzieja	elpij	46/53	87	Rz – 9
przestępstwo, wykroczenie	paraptwma	16/19	84	Rz – 9
ewangelia	euaggelion	60/76	79	Rz – 9, Flp – 8
posłuszeństwo	upakoh	11/15	73	Rz – 6
powołany	klhtoj	7/10	70	Rz – 4, 1 Kor – 3
nieposłuszeństwo	parakoh	2/3	67	Rz – 1, 2 Kor – 1
łaska	carij	100/155	65	Rz – 21
dziękować (składać dzięki)	eucaristew	24/38	63	1 Kor – 6
prawo	nomoj	121/194	62	Rz – 74, Ga – 32

Zwróćmy uwagę na występowanie dwóch terminów, powiemy potocznych (częstych i bardzo naturalnych dla Nowego Testamentu), w *Corpus Paulinum*: „człowiek” (anqrwpoj) i „Jezus” Ich występowanie w procentach wynosi odpowiednio: 24 i 23. Są to liczby niemalże równe ze średnim procentowym udziałem wersetów i wyrazów z CP w NT, a zatem powiemy, że potwierdzają one uśrednioną tematykę Nowego Testamentu – o człowieku i Jezusie.

Pojedyncze tematy w *Corpus Paulinum*

Wróćmy do zasygnalizowanej, przed omówieniem metody statystycznej, analizy nagłówków – nazw akapitów. Kiedy weźmiemy pod uwagę nagłówki akapitów w tekście Listów, ustalone i nazwane przez redaktorów określonego wydania Biblii, to okaże się, że ich liczba oscyluje wokół 200 jednostek tematycznych.

W każdym Liście występują stałe elementy: Adres (jako prolog, czasami z pozdrowieniem adresatów, doksologią) i Zakończenie (jako epilog, również czasami z dodatkiem). Są też jednostki, jak w Liście do Kolosan, o charakterze modlitewnym czy innych podobnych aktów „strzelistych”

Odejmując te jednostki, otrzymamy następującą liczbę pojedynczych tematów (akapitów) w różnych polskojęzycznych wydaniach: Biblia Poznańska, wyd. III (rok 1994) – 176; Biblia Tysiąclecia, wyd. V (rok 2003) – 186; Biblia Paulistów, wyd. I (2005) – 186; Biblia Jerozolimską, wyd. I (rok 2006) – 165. Podział tekstu na akapity i nadanie im nazw (określenie tematu) jest rzeczą względną – zależy to oczywiście od danego teologa-egzegety (wydawcy Biblii), ale stanowi jakąś pomoc w ogarnięciu całości dzieła Pawła. Kiedy prześledzimy treść Listów w oparciu o tytuły nagłówek, przekonamy się, że nie zawsze treść jest w pełni adekwatna do nazwy i dlatego wydawcy różnią się w nazywaniu akapitów, a także w samym podziale Listów na mniejsze jednostki tematyczne.

Gdy dokonamy zestawienia w tabeli tych pojedynczych jednostek, otrzymamy dość zagęszczoną tabelę pojedynczych tematów, z której trzeba eliminować kolejno większe partie z jednego zagadnienia⁹

Eliminacja tematów

Z tabeli ujmujemy te jednostki (treść komórek), które odpowiadają intuicyjnie wybranym tematom, poczynając od życiorysu Pawła, przez pouczenia parenetyczne, kwestie społeczne, eklezjalne, docierając do tematów ściśle teologicznych i chrystologicznych. Intuicja jest tu rozumiana jako pewien pomysł na ustalenie ostatecznego schematu teologii św. Pawła.

Pierwszym krokiem jest usunięcie problematyki dotyczącej samego św. Pawła: życie Pawła, apostołat Pawła, dalsze plany. Listy są, obok Dziejów Apostolskich, ważnym źródłem wiedzy o życiu św. Pawła, ale także o jego rozumieniu własnej misji – przynależności do ścisłego grona Apostolskiego.

Kolejny krok to eliminacja dużego zagadnienia – nauki moralności (parenetyka). Niewątpliwie jest to ważny temat teologii Pawła, ale wydaje się wtórny w stosunku do ścisłych rozważań teologicznych – jest konsekwencją wiary

⁹ Wykład w ramach Sympozjum obejmował prezentację wizualną tej tabeli. Tutaj, z racji jej wielkości, wydruk jest niemożliwy.

w Boga i przyjęcia dzieła Jezusa. Z tych tematów parenetycznych należy wymienić: zasady życia chrześcijańskiego, miłość braterska, czystość, wolność, czujność, miłość, przebaczenie, pomoc – jałmużna, wolność, prawda, świętość, odpowiedzialność, zachęty, praca, modlitwa, podziękowania, życie duchowe, doskonałość, nowe życie w Chrystusie, wady chrześcijan, nawrócenie.

Pobocznym tematem parenetycznym jest określenie zasad życia społecznego, a zatem także i rodzinnego oraz odczytanie swojego powołania do życia w celibacie czy małżeństwie (tematy to: małżeństwo, rodzina, panowie i niewolnicy, powołanie życiowe).

Ważnym tematem jest oczywiście nauka Pawła o Kościele (to też jakiś wymiar życia społecznego). Jest w tym temacie wiele składowych, takich jak: hierarchia, głoszenie słowa, liturgia czy zagrożenia ze strony fałszywych nauczycieli.

Nauka o Bogu jest oczywiście treścią wszystkich Listów: o Bogu jako takim i Jego relacji do człowieka. Rzeczownik *Qeoj* jest bodaj drugim po czasowniku posiłkowym „być” (*einai*) wyrazem używanym w *Corpus Paulinum*. Wydaje się jednak, że w Listach brak jest wyraźnego traktatu o Bogu (*De Deo uno*), raczej są aspekty teologii i odniesienie Pawła do Boga na płaszczyźnie uwielbienia. Tu także zaliczymy teksty pneumatologiczne, które wpłynęły znacząco na tworzenie się nauki o Duchu Świętym w młodym Kościele.

Kolejny ważny temat to los człowieka, który – czy tego chce, czy nie – pozostaje w niewygasającej relacji miłości Boga do niego. Mowa jest o wiecznym przeznaczeniu człowieka. Ten temat z antropoteologii ściśle łączy się z centralnym tematem nauczania Pawła (do którego zmierzamy), gdyż wynika z dzieła zbawczego, którego dokonał Jezus.

„Dzieło usprawiedliwienia” jest niewątpliwie najważniejszym tematem teologicznym opracowanym przez św. Pawła. Gdy dokonamy eliminacji z tabeli komórek o tej tematyce, pozostaną zagadnienia, które da się ująć w główną myśl: tajemnica Chrystusa.

Naszym zdaniem temat ten stanowi punkt centralny teologii św. Pawła, podobnie jak Jezus, objawiający się Szawłowi pod Damaszkiem, w tajemnicy swojego życia pomimo śmierci i tajemnicy „ciągłego krzyżowania” przez prześladowania chrześcijan, stał się dla niego Panem jego historii. Z chrystologii widzianej przez pryzmat tajemnicy Chrystusa rodzi się soteriologia, antropologia, cała historiozbawcza teologia.

Struktura teologii św. Pawła

Przedstawmy zatem schemat teologii św. Pawła. Da się on ująć w trzy główne zagadnienia:

- A. Chrystologia i Nauka o Bogu Ojcu
 - 1. Tajemnica Jezusa Chrystusa
 - 2. Usprawiedliwienie w Jezusie
 - 3. Paruzja i sprawy ostateczne
 - 4. Teologia
- B. Eklezjologia i antropologia
 - 5. Kościół i słowo Boże
 - 6. Kwestie społeczne (małżeństwo, dziewictwo, rodzina, status społeczny)
 - 7. Zasady życia chrześcijańskiego – pouczenie parenetyczne
- C. Apostoł Paweł – jego życie, apostołat i plany
 - 8. Życie Pawła
 - 9. Obrona apostołatu i plany ewangelizacyjne.

Wydaje się, że ostatnie zagadnienie (o Pawle) jest nieproporcjonalne w stosunku do wcześniejszych, jeśli chodzi o znaczenie teologiczne, lecz taka jest natura Listów (korespondencji), że zawiera wątki osobiste i nie da się ich wyeliminować z tego opisu. Powyższy schemat to poszukiwane *omnia* Listów Pawłowych, do którego doszliśmy, przy wielu założeniach i uproszczeniach, przez wszystkie (bądź prawie wszystkie) *singula* odnalezione w tych pismach.

Uproszczony opis teologii św. Pawła

Tajemnica Chrystusa została najlepiej wypowiedziana przez Pawła z pomocą hymnów chrystologicznych (obecnych w Listach: do Efezjan, Filipian, Kolosan i Pierwszym do Tymoteusza). Były one używane jako pieśni (recytowane modlitwy) w trakcie liturgii młodego Kościoła¹⁰ Paweł przejął je i włączył do swoich Listów. Jeśli uznać, że środowiskiem powstania tych hymnów była liturgia (modlitwa Kościoła), to przyznamy rację, iż zawarte w nich głębo-

¹⁰ Pisze o tym wyraźnie H. Langkammer w: *U podstaw chrystologii Nowego Testamentu*, Wrocław 1976, s. 133n.

kie myśli brały się z doświadczeń „mistycznych” i szczególnych uniesień duchowych. Rozwinięte myśli o preegzystencji i wcieleniu wyraziły to, co byłoby trudne do zrozumienia i nazwania w czysto ludzkiej refleksji o Jezusie. On już nie tylko żył, umarł, zmartwychwstał i żyje na wieki, ale z Bogiem Ojcem dzieli funkcję stwórczą (*wszystko przez Niego zostało stworzone*; Kol 1,16), nadto jest praikoną stworzenia (*pierworodny wobec każdego stworzenia*; Kol 1,15) i wreszcie widzialnym *obrazem Boga niewidzialnego* (Kol 1,15). Jezus stał się kluczem do zrozumienia pierwszych kart Pisma św., a na nich wersetów o stworzeniu człowieka na obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1,26). Ale nie tylko to, nie tylko człowiek ma w Jezusie swoje istnienie, także cały świat materialny i duchowy (*to, co w niebiosach, i to, co na ziemi, byty widzialne i niewidzialne*; Kol 1,16). Jezus, *istniejąc w postaci Bożej* (Flp 2,6), jako *tajemnica ukryta od wieków* (Kol 1,26), niesie w sobie przyczynę zaistnienia świata. Bez Chrystusa świat jest niezrozumiały i człowiek jest niezrozumiały. A ludzie, w Nim – w Jezusie Chrystusie, zostali *przeznaczeni na przybranych synów* (Ef 1,5), już *przed założeniem świata wybrani, aby byli świętymi przed obliczem Boga* (por. Ef 1,4). Żeby to wszystko zrealizować, Jezus *objawił się w ciełe* (1Tm 3,16), *zupełnie stał się podobnym do ludzi* (Flp 2,7), *zrodzony z Niewiasty, zrodzony pod Prawem* (Ga 4,4). Poddał się prawu cierpienia i śmierci. Ten heroiczny czyn – męki i śmierci odkupieńczej – ma sobie podobne w niezliczonych aktach męczeństwa uczniów Chrystusa, podejmowanych z miłości do Niego. Jednak ta śmierć była wyjątkowa, bo to sam Bóg *uniżył się aż do śmierci, i to śmierci krzyżowej* (Flp 2,8). Tajemnica śmierci Jezusa kryje w sobie inną tajemnicę – pokory Boga, który pozwala, aby człowiek każdej epoki zapominał o Nim, odrzucił Go, wzgardził, mimo okazywanych wciąż dobrodziejstw. Tajemnica Jezusa Chrystusa jest wielka. Stąd staje się zrozumiałe wołanie Jana Pawła II na progu trzeciego tysiąclecia, abyśmy kontemplowali oblicze Chrystusa.

Tajemnica Chrystusa została odczytana w kluczu paschalnym; bez zmartwychwstania Jezusa nie byłoby nadziei, ale i też zamysłu nad sensem historii człowieka. Pascha Jezusa zmieniła bieg wydarzeń, zmieniła optykę Pawła, który przed damasceńskim doświadczeniem znał tylko Prawo i nim żył, by być sprawiedliwym przed Bogiem. *Pouczony Prawem, zna wolę Boga i umie rozpoznać to, co jest lepsze* (por. Rz 2,18) – tak myślał i czuł Szaweł, tego bronił i dla tego wtrącał do więzień chrześcijan. Gdy spotkał Chrystusa i pozwolił się przez Niego poprowadzić, *wszystko uznał za śmieci, byleby poznać Chrystusa*

(Flp 3,7n). To nie wypełnienie Prawa przynosi usprawiedliwienie przed Bogiem, ale wiara w Jezusa Chrystusa (por. Rz 4,13; Ga 3,2). A wiara, w swej sżacie formalnej, staje się dziecinnie prosta, jak zapisał w sztandarowym zdaniu: *Jeśli ustami swoimi wyznasz, że JEZUS JEST PANEM, i w sercu swoim uwierzysz, że Bóg Go wskrzesił z martwych – osiągniesz zbawienie. Bo sercem przyjęta wiara prowadzi do usprawiedliwienia, a wyznawanie jej ustami – do zbawienia* (Rz 10,8-9). Nauka św. Pawła o usprawiedliwieniu stała się kamieniem milowym w rozwoju chrześcijaństwa – nawracania Żydów i wstępowania do Kościoła pogan: *Albowiem w Chrystusie Jezusie ani obrzezanie, ani jego brak nie mają żadnego znaczenia, tylko wiara, która działa przez miłość* (Ga 5,6). Chrześcijaństwo w zestawieniu z judaizmem stało się prostą religią: nie setki skomplikowanych przepisów, nie uciążliwy rygorizm, ale prawdziwa wiara w Jezusa, połączona ze szczerą miłością Boga, także wtedy, gdy ukrywa się on w drugim człowieku – to stało się *Prawem Nowego Przymierza, przymierza nie litery, lecz Ducha* (2Kor 3,6).

Jezus przez całe życie niósł z sobą religię Ojców, podobnie i Paweł mówił o sobie: *Hebrajczyk z Hebrajczyków* (Flp 3,5), nie wypierał się swego narodu, więcej, wyznał: *Wolałbym sam być pod klątwą odłączony od Chrystusa dla zbawienia braci moich, którzy według ciała są moimi rodakami* (Rz 9,3). A jednak uznał przemijalność historycznego Izraela, którego zastępuje nowy, *Boży Izrael* (por. Ga 6,16). Paweł dał istotne podwaliny pod ukształtowanie wizji Kościoła i, jako *Apostoł pogan* (por. Rz 11,13; 1Tm 2,7), przyczynił się do jego rozwoju w całym ówczesnym świecie rzymskim. Troska o Kościoły lokalne, ich właściwe funkcjonowanie, była motywem jego podróży misyjnych i prowadzonej korespondencji. Pisane Listy kształtowały wiarę pierwszych chrześcijan, stały się nieodzownym elementem formowania ich postaw życiowych. Paweł napominał, aby nie lekceważyć głoszonego i pisanego słowa: *Zaklinam was na Pana, aby list ten został odczytany wszystkim braciom* (1Tes 5,27). A słowo to stawało się w młodym Kościele ciałem; Ewangelia nabierała realnych kształtów. Listy Pawła zmieniały świat: *Wy jesteście listem Chrystusowym dzięki naszemu posługiwaniu, listem napisanym nie atramentem, lecz Duchem Boga żywego; nie na kamiennych tablicach, lecz na żywych tablicach serc* (2Kor 3,3). Wspaniałe i wielkie drzewo, jakim jest chrześcijaństwo mimo upływającego czasu, nie więdnie, jest zielone i owocuje. Z dumą sięgamy do Listów Pawłowych, czytamy je, przykładamy do życia, aż *Chrystus w nas się ukształtuje* (por. Ga 4,19).

APOSTOLI PAULI OMNIA ET SINGULA
ATTEMPT A SYNTHESIS OF WORK OF SAINT PAUL

Summary

The thirteen Letters of St. Paul constitute an extremely rich source of the Church's theology. The reading of these Letters enables us to learn about the way of life of the early Christian communities and equally about the way Paul responded to any emerging errors. Publishers of the New Testament ascribe apposite headings, so-called theological titles, to each of the Letter's chapters. These number about two hundred. The classification of these headings, when considered in relation to the work in its entirety, gives us a concept of the fundamental principles and direction of Paul's theology. It appears that the main theme is that of Christology – the mystery of Jesus Christ as the first-born of all creation. Another theme is that of justification and its eternal consequences for mankind. From the latter there emerge subsequent themes of ecclesiology and anthropology, and finally, the subject of Paul himself, his life and his apostolic mission.

Translated by Olga Kostenkiw